

УДК 82. 929. 316.

Лариса Рева

ІДЕНТИЧНІСТЬ І КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ. ТАРАС ШЕВЧЕНКО В СТУДІЯХ НАШОЇ РОДИНИ

У статті подано аналіз науково-дослідницької та науково-освітньої діяльності батьків та самої авторки, розкривається зв'язок праць з педагогічною практикою, з українською культурою. Це – перша спроба дослідження такого роду в українському літературознавчому і книгознавчому дискурсах, присвяченого феномену родинних педагогічних і бібліографічних студій стосовно Тараса Шевченка.

Ключові слова: Тарас Шевченко, посібник, стаття, педагог, школа, бібліографічна інформація, літературознавство.

Reva L. Identity and cultural tradition. Taras Shevchenko in studies of our family

In article by Reva L. «Our family Taras Shevchenko» realizable analysis of scientific and research and scientific and enlighten the mind activity of parents and self author, to uncover junction of works with pedagogy practice, with Ukrainian culture. This is the first trial of such research in Ukrainian literature and volumeknown discourse, consecration for phenomem of family of pedagogy and bibliography studies, consecration to Taras Shevchenko.

Key words: Taras Shevchenko, assistance, article, teacher, school, information of bibliography, the science of literature.

Рева Л. Идентичность и культурная традиция. Тарас Шевченко в исследованиях нашей семьи

В статье осуществляется многоаспектное исследование работ членов семьи, посвященных Тарасу Шевченко. В их основании – морально-этический практический опыт и высокий эстетический уровень. Предлагается обзор и анализ научно-исследовательской и научно-просветительской деятельности родителей и самого автора. Раскрывается их связь с педагогической практикой и украинской культурой. Это – первая попытка подобного рода исследования в украинском литературоведческом и книговедческом дискурсах, семейных педагогических и библиографических студий, посвященных Тарасу Шевченко.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, посobie, стаття, педагог, школа, библиографическая информация, литературоведение.

Проходять епохи, але ім'я Тараса – вічне. Він був, є і буде! Тарас Шевченко, як символ національної духовності, близький серцю кожного українця, що живе в Україні, чи за кордоном... Він близький і людям інших національностей, які полюбили українську землю і її народ, що прийняла їх у своє серце з усіма болями і стражданнями, та шуканнями своєї долі.

З гнівом і болем дорікав поет своєму братові-українцеві, що догідливістю своєю, принизливим підлабунництвом викликає лише зневагу. І сьогодні боляче читати деяких “цінителів” – творчості Тараса Шевченка, що з велеречивою амбітністю механічно повторюють чужі істини, зневажаючи поета: “Кожну постать можна критикувати. Але то має бути висока культура думки, яка може будити думку в читача...” [9, с. 264].

«Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять лукаві і в огні
Її окрадену збудять.
Ох, не однаково мені», – писав поет.

Відповіддю таким “писакам” буде наша стаття, яка покаже на прикладі, яке місце творчість Тараса Шевченка займає в житті наших сучасників.

Мій батько, *Рева Григорій Семенович* [3], народився в багатодітній сім'ї в м. Переяслав-Хмельницькому Київської обл.

Батькова мати, моя бабуся, *Марія Макарівна*, закінчила церковно-приходську школу. В сім'ї на покутті біля образів висів і портрет Тараса Григоровича, обрамлений рушником, а під ним на невеликій саморобній полиці лежав “Кобзар”. І кожного вечора, після виконання всіх опорядкувальних господарських робіт, вся сім'я збиралася разом, і мати при світлі каганця читала Шевченка, переповідала про різні факти перебування Т. Г. Шевченка на Переяславщині. Тепло цих Шевченківських сімейних вечорів, любов до творів Пророка мій батько проніс через фронти Великої Вітчизняної війни, і через усе своє життя, доносячи вічне і щире слово Шевченка до своїх дітей, до своїх учнів.

Нещодавно Київський національний університет увіковічив пам'ять Григорія Семеновича в “Календарі-щорічнику” [4, с. 215 – 218].

Моя мама, *Рева Ніна Максимівна* [8]. Знайомство з творчістю Тараса Шевченка у мами відбулося дуже рано. Першим твором, який вона прочитала (а читати навчилася ще до школи), була його “Катерина”. Цей твір викликав стільки емоцій, стільки сліз, що бабуся звернулася до баби Зіни, сільської “шептухи”, щоб вона “вилула” переполох у дитини.

Моя бабуся по материній лінії, *Меланія Павлівна Геращенко*, закінчила Зміївську гімназію в Харківській області. Вона не лише артистично зворушливо читала твори Т. Шевченка, але й багато розповідала легенд і міфів про Кобзаря. “Кобзар” у маминій сім’ї був найдорожчим скарбом. У роки війни село Черемушне Харківської області, в якому мешкала родина, знаходилося неподалік від річки Сіверський Дінець. Воно було ареною бойових дій. Весь невеличкий скарб сім’ї, серед якого знаходився і “Кобзар”, був закопаний у схованку. Після звільнення Харківщини 23 серпня 1943 року за завданням директора Зміївської середньої школи, мама проводила бесіди на своїй “десятихатці” з жінками, чоловіки і сини яких були на фронтах. Мета цих бесід – розповісти про події на фронті, але поруч з цим мама читала твори Т. Шевченка (“Кобзар” уцілів) і збірку віршів К. Симонова “Жди мене” (1943), яку подарував мамі солдат. Такі бесіди проводилися в суботу і неділю. Ці зустрічі з односельцями, мабуть, стали причиною того, що мама, склавши іспити до Харківського медичного інституту, забрала документи, і вступила до Харківського бібліотечного інституту, пов’язавши свою долю з популяризацією творів художньої літератури, і, зокрема, творчості Т. Г. Шевченка.

Працюючи в Державній Республіканській бібліотеці УРСР ім. КІРС (нині – Національна парламентська бібліотека України) на посаді старшого бібліографа по роботі з художньою літературою, Рева Н. М. безпосередньо була пов’язана з Читачами і Книгою. Оскільки Бібліотека була організаційним, координаційним і методичним центром бібліотек України, нею склалися різноманітні бібліографічні матеріали та методичні рекомендації для бібліотек Республіки з індивідуального керівництва читанням, масової роботи з творами художньої літератури, де чільне місце займали твори Т. Г. Шевченка та література про нього. Пізніше бібліотека започаткувала на допомогу бібліотекарям видання «Календаря знаменних і пам’ятних дат», де щороку в першому кварталі вміщувалася біографічна довідка про життєпис Т. Шевченка, список видань його творів і літератури про нього, та різні поради, як проводити індивідуальні та масові заходи з метою популяризації творчості Кобзаря.

Традиції батьків продовжую і я, донька *Рева Лариса Григорівна* [5]. Працюючи завідувачем шкільної бібліотеки та вчителем української мови та літератури, ми плекали Шевченкове слово не лише на уроках української мови та літератури, а й у копіткій позаурочній роботі. З 1993 р. – вона працює науковим співробітником Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Практична робота Г. С. Реви, Н. М. Реви, Л. Г. Реви стала основою монографій і статей, в яких обов’язково присутня творчість Тараса Шевченка.

Більше сорока років минуло з часу виходу в світ книги *Н. М. Реви “Учитель-словесник і шкільна бібліотека”* (К.: Рад. шк., 1969. – 104 с.), а питання, підняті в ній і нині не втратили своєї актуальності. Розрахована книга на вчителя-словесника та бібліотекаря середньої загальноосвітньої школи. Її завдання – допомогти їм краще організувати урочну та позакласну роботу з літератури. Читачі знайдуть у книзі поради щодо проведення бесід, організації книжкових виставок, літературних вечорів, читацьких конференцій, усних журналів, літературних диспутів та інших форм індивідуальної і масової роботи з учнями, в яких основна увага зосереджується на творчості Кобзаря.

Тридцять років тому видано посібник *Н. М. Реви “Бібліографія художньої літератури та літературознавства”* (К.: Вища шк., 1979. – 232 с.), в якому поруч з теоретичними постулатами говориться про роль і значення літературної бібліографії в житті суспільства. Окремою рубрикою виділено Бібліографічну шевченкіану, яка є однією з найбільш розроблених в галузі української літературної бібліографії. В наш час вийшло багато нових бібліографічних і довідкових видань, присвячених Тарасові Шевченкові, проте чітка система бібліографічної Шевченкіани в зазначеному посібнику не втратила своєї актуальності, оскільки вона фіксує видання творів Кобзаря і літератури про нього за конкретний минулий період. Такі відомості не мають скороминущого значення для бібліотечних працівників і студентів спеціальних вузів, на яких і розрахований посібник.

Успішне вирішення поставлених перед словесниками завдань багато в чому залежить від добре поставленої бібліографічної інформації, спрямованої на надання їм допомоги в самостійній роботі з удосконалення методичної майстерності і педагогічної кваліфікації, бо, як відзначав Д. С. Лихачов, без належно розробленого літературознавчого джерелознавства “неможливе, зокрема, й зберігання нашої культурної спадщини, введення її до лав сучасної культури” [1, с. 64–65]. Саме такі завдання ставили перед собою *Н. М. і Г. С. Реви*,

складаючи покажчик. *“Українська література: Теорія, історія та методика викладання”* (К. : Вища шк., 1987. – 254 с.). Посібник містить бібліографічні описи та характеристики видань з теорії, історії літератури, літературної критики, методики викладання та фольклористики.

Цей покажчик був своєрідним підсумком розвитку методичної думки про викладання української літератури в школі та вузі. Величезна кількість авторів, широке коло висвітлення ними найрізноманітніших питань свідчать про інтенсивність розвитку теорії, історії, методики викладання літератури, успішне розв’язання найактуальніших проблем теорії і практики навчання і виховання. В посібнику рекомендуються значимі на той час, з наукового погляду, монографії, тематичні збірники, журнальні статті.

Не всі матеріали, включені до покажчика, витримали випробування часом. З’явилися нові трактування методики, методології, з’явилися нові автори, проте проблеми щодо забезпечення філологів бібліографічною інформацією залишаються. Окремою персональною рубрикою виділено в посібнику матеріали про творчість Тараса Шевченка, які систематизовано за численними рубриками, а саме: «Суспільно-політичні та літературно-естетичні погляди» Тараса Шевченка; «Біографічні матеріали»; «Життєвий і творчий шлях»; «Про окремі питання життя і творчості»; «Про окремі твори»; «Ідеологічна боротьба навколо творчості Тараса Шевченка»; «Майстерність Тараса Шевченка»; «Шевченко і російська література»; «Шевченко і українська література»; «Шевченко – художник»; «Шевченко і фольклор, музика, театр і кіно»; «Методика викладання»; «Вивчення поетичних творів»; «Вивчення прозових творів»; «Художні твори про Тараса Шевченка»; «Музеї Тараса Шевченка»; «Шевченківські місця»; «Бібліографічні та довідкові матеріали».

У формуванні духовної культури, світогляду, переконань людини всезростаюча роль належить художній літературі. Художня література і літературна критика – не лише джерело пізнання реального світу, життя суспільства й окремого героя, вони є також могутнім засобом виховання читачів. Проте сучасному суспільству не байдуже не лише те, як читають люди, але й які книги вони читають, яка художня, виховна і пізнавальна цінність літератури, що входить у коло їхнього читання. Питання виховання культури читання набуває в наші дні особливої актуальності, що полягає перш за все в розвитку у людини необхідності збагачувати, поповнювати свої знання, у вихованні уміння здобувати самостійно нові знання. Посібник *Н. М. Реви “Рекомендаційна бібліографія художньої літератури та літературоз-*

навства” (К., 1992. – 195 с.) є однією з перших спроб теоретичного узагальнення наукової основи, суспільного призначення рекомендаційної літературної бібліографії, основних шляхів і етапів її розвитку в Україні, створення системи рекомендаційних літературних бібліографічних посібників у країні, методики складання рекомендаційних бібліографічних посібників з художньої літератури та літературознавства. Посібник містить рубрику “Персональні огляди: До 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка”, де подано поради автора щодо проведення такої форми роботи з читачами.

Рева Л., працюючи в Інституті біографічних досліджень – одного із підрозділів Бібліотеки, зосереджує свою увагу на дослідженні різних питань української літературної біографіки. Зокрема, на основі використання архівних джерел, нею були підготовлені розвідки, присвячені Тарасові Шевченкові.

Кожного разу, перечитуючи твори Т. Шевченка, запитуємо себе: чи досягнемо ми колись усю його велич? Чи знайдемо ключ до його творів, які досі читали по-іншому? Вдаючись сьогодні до проблеми Тараса Шевченка в українській культурі, літературі, врешті, в національному значенні, в статті “Тарас Шевченко і Святе Письмо” // Ученые записки / М-во образования и науки Автономной Республики Крым, Крым. респ. ин-т последиплом. пед. образования. – 2005. – № 2. – С. 14–16, ми прагнули подивитися на його творчість в ракурсі “Тарас Шевченко і Святе Письмо”, взявши до уваги його вплив на найбільшого поета України, і переосмислення релігійного кризису при зму його світобачення. Вдалося нам зробити це частково.

Серед найважливіших чинників, які формували поетичний талант та світогляд Тараса Шевченка, перш за все, – Святе Письмо, народня пісня, дума, фольклор. Саме церковні книги – Біблія, Псалтир, Євангеліє, та ще до них “История русов” – були улюбленими”. Тарас Шевченко у своїй творчості звертався до молитви по-різному: до християнської молитви, як звернення – заклик до Бога, переспів чи творче переосмислення тексту молитви, засобу іносказання, і, як поетичного жанру: “И со святыми упокой”, “Достойно”, “Трисвятое”, кондаки на честь Богородиці “О всепетая мати”, “Богом избранная мати, дева отроковица”, “Акафіст пресвятей Богородиці. Ікос 10”, “Все упование мое на тя возлагаю”, Давидові псалми, псалми Г. Сковороди та Д. Туптала “О горе мне, грешнику сущу”, “Иисусе мой прелюбезный”, “Слепая”, “Отче наш”, в прозі “Наймичка”, “Княгиня” тощо. Вся Шевченкова поезія починається з діалогів із Богом. “Розкриття дару творчого таланту, як і самого життя, Шевченко відчував молитводіянням,

бо не розривав життя і слово: вони мають своїм корінням Слово Боже. Навіть десятирічну яму неволі, яка майже зламала поета, він сприйняв як Боже випробування й, завдяки «християнській філософії», не лише витримав її, але й виніс із неї свій “алмаз” генія очищеним та ще довершенишим, створивши вершинні твори – триптих “доля, муза, слава”, поему “Марія” [2, с. 100].

На основі архівного матеріалу опубліковано статтю Серед документів, що зберігаються в архівних фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, поруч з творами самого поета, є спогади його сучасників. Ці матеріали становлять дуже розмаїтий матеріал... Кожен поданий у них факт несе відбиток суб’єктивності (соціальної, психологічної, кон’юнктурної) й обов’язково вимагає перевірки за іншими джерелами. Усе ж спогади містять такі подробиці подій, стосунків між людьми, характерів і, загалом, дають таке виразне уявлення про «дух часу», як ніяке інше джерело [10, с. 31]. Статтю “Шевченко на Черкащині” за авторством О. Олександрівна (в спогадах сучасників, Черкаси) з великими купюрами було опубліковано в журналі “Україна” (1925. – № 1-2. – С. 157-160).

Жодна згадана в спогаді постать, окрім Андрія Опанасовича Красовського (4. 05. 1822 – 10. 06. 1868), військового та громадського діяча, підполковника, який, під впливом листування з поетом, почав і сам писати вірші, не задокументовані в біографічних довідниках з шевченкознавства. Проте, оточуючи Кобзаря, вони стали свідками спілкування з символом України.

Текст архівного матеріалу за авторством О. Олександрівна «Тарас Шевченко на Черкащині: в спогадах сучасників» (НБУВ. Інститут рукопису. – Ф. X. – № 17886 ми опублікували в «Віснику Книжкової палати. – 2006. – № 3. – С. 47 – 50, оскільки він мав відмінності від надрукованого в журналі, і тому, зберігаючи орфографію, ми його запропонували за оригіналом, в додатку.

Нами підготовлено також текст і примітки до праці Д. Чижевського “Шевченко і Штравс”, що раніше не була опублікована: *Чижевський Д. Т. Шевченко і Д. Штравс* : із промови на Шевченковому святі Укр. пед. ін-ту в Празі 1925 р. [6].

“Шевченко і Штравс: Із промови на Шевченковому святі Українського педагогічного інституту в Празі 1925 року” – машинопис з виправленнями рукою автора та його автографом (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. X. – № 14827. – Арк. 1 – 19). Оскільки твори Д. Чижевського тривалий час не видавалися й не популяризувалися, то закономірно,

що в більшості бібліотек України їх немає. Сьогодні потребуємо якомога ширшої інформації про вченого та його доробок.

Штраус Давид-Фрідріх (27 січня 1808 – 8 лютого 1874) – німецький філософ-ідеаліст і богослов, один із цільних представників-молодогегельянства. Народився в м. Людвігсбурзі, богословську освіту здобув у Тюбінгенському університеті, там само в 1832–1835 роках читав лекції з філософії. Основна праця “Життя Ісуса” у 2-х томах (1835–1836) присвячена критиці догматів християнської релігії. Він доводив міфічний характер легенд Євангелія та обстоював історичність особи Христа. Д. Чижевський у своїй розвідці аналізує твердження німецького філософа співвідносно зі світоглядом Т. Шевченка.

Історіософічний антропоцентризм, як вважає дослідник, забарвлює і ставлення поета до релігійних питань. Частково ця проблема порушувалася Д. Чижевським і в “Нарисах з історії філософії на Україні”.

У родинній бібліотеці є різні видання творів Т. Шевченка, літературно-критичні статті та художні твори, йому присвячені. Є довідкові видання та бібліографічні посібники. Проте серед цих ошатних книг, найпочесніше місце в нашій бібліотеці займає “Кобзар”.

Всі ці та інші книги, присвячені Т. Г. Шевченкові, ми називаємо у статті “Українська літературна біографіка кінця ХХ – початку ХХІ ст.: спроба аналізу” [7, с. 101 – 109].

Література:

1. Лихачев Д. О некоторых неотложных задачах специальных филологических дисциплин // Вестник АН СССР. – 1976. – № 4. – С. 64 – 65.

2. Плющ Л. Християнська філософія Шевченка // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 100.

3. Рева Григорій Семенович – 19. 01. 1920, в колишньому с. Підварки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. – 2. 04. 1987, м. Київ). Похований на Лісовому цвинтарі (№ 32).

Педагог – методист, літературознавець, поет, ветеран Другої світової війни, учасник блокади Ленінграда (1941 – 1944). Відмінник народної освіти.

Народився на Київщині в родині селян-середняків. 3 січня 1940 р. перебував у лавах Радянської армії. Був червоноармійцем 67 батальйону зв’язку 48 стрілецької Ропшинської Червонопрапорної ордена Суворова 11 ступеня дивізії, Ленінградського фронту. 3 червня 1943 до жовтня 1945 р. – секретар політвідділу 90 стрілецької дивізії. 3 червня 1941 до червня 1943 – командир відділення 69 батальйону зв’язку 90 стрілецької дивізії, Ленінградський фронт. Звільнений старшим лейтенантом запасу 1 категорії, склад – офіцерський (політичний), рід військ – зв’язок (військово-облікова спеціальність № 238).

З листопада 1945 до червня 1950 р. – студент Київського державного університету ім. Тараса Шевченка (філологічний факультет).

Працював завучем, директором, вчителем київських шкіл, а також лектором-методистом Центрального бюро Комітету культурно-освітніх установ при Раді міністрів УРСР. Відмінник народної освіти (1961).

Автор понад 20 ґрунтовних літературознавчих, педагогічних та методичних досліджень, гострих статей, бібліографічних оглядів, рецензій тощо: Вивчення прози в школі: Посібник для вчителів. – К. : Рад. шк., 1965; Виробниче навчання учнів: З досвіду 129-ї середньої школи м. Києва. – К., 1960 (Т-во для поширення політ. і наук. знань Укр. РСР: Серія 10. – № 37); Проблемне вивчення, цілісний і прообразний аналіз літературного твору. – К.: Рад. шк., 1975; Українська література. Теорія, історія та методика викладання. – К. : Вища шк., 1987 (вийшла посмертно); Вивчення оповідання І. Франка “Ліси і пасовиська” в 9 кл. // Література в школі. – 1956. – № 3; Вивчення теми “Значення української дожовтневої літератури” в 7 кл. // Література в школі. – 1958. – № 5; Овіяні народною славою: Бібліогр. огляд творів українських радянських письменників // Нові книги УРСР. – 1970. – № 1; Пропорозносці правди і миру // Нові книги УРСР. – 1970. – № 8 та ін.

Нагороди: “За оборону Ленінграда” (1942); орден Червоної Зірки та медалі “За Вітчизну” (1944); “За відвагу”, “За бойові заслуги” (1944); “За взяття Кенігсберга” (1945); “За перемогу над Німеччиною” (1945), “250-річчя Ленінграда”, “20-річчя Вітчизняної війни” (1965), “50-річчя Радянської Армії”.

Є посвідчення до нагрудного знаку “Учаснику операції “Нева” (1985) на честь ознаменування 40-річчя першого удару з Оранієбаумського плацдарму військами 2-ї ударної армії, яка проклала початок повному визволенню м. Ленінграда від ворожої блокади. Як кращому воїнові армії, командуванням частини було вручено цінні подарунки: велосипед та мисливську рушницю (від 13 жовтня 1945 р.) (з листа військової частини, польової пошти 22366, № 1310). Подарунки не збереглися.

4. Рева Л. Г. Рева Григорій Семенович – педагог-літературознавець: До 90-ліття від дня народження // Український календар – щорічник: Українознавство К., 2010. – 244 с. – [С. 215 – 218] / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Центр українознавства філософ. ф-та.

5. Рева Лариса Григорівна – 7. 08. 1958, м. Київ. Бібліограф, джерелознавець, літературознавець, педагог. Народилася в сім’ї службовців. Закінчила Національний університет ім. Тараса Шевченка (1982). Працювала завідувачем бібліотеки та вчителем української мови та літератури середньої школи № 129 м. Києва. Водночас працювала над кандидатською дисертацією як пошукач Національного університету ім. Тараса Шевченка (кафедра теорії літератури та компіративістики), і захистила дисертацію на тему “Творчість Платона Воронька: Особливості поетики” там само (грудень, 1991). З 1993 р. – науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

6. Чижевський Д. Т. Шевченко і Д. Штраус : із промови на Шевченко-

вому святі Укр. пед ін-ту в Празі 1925 р. / вступ, прим. та підгот. тексту Л. Реви // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 17–21 ; № 4/5. – С. 39 – 45. – (Написане лишається).

7. Рева Л. Українська літературна біографіка кінця ХХ – початку ХХІ ст. : спроба аналізу // Слово і час. – 2009. – № 11. – С. 101 – 109.

8. Рева Ніна Максимівна – 8. 05. 1929, с. Черемушне, Зміївського р-ну Харківської обл.

Бібліограф, літературознавець, педагог, професор (з 1996 р.), кандидат філологічних наук (з 1971 р.), громадський діяч. Заслужений працівник культури. Народилася в селянській родині. З 1947 – студентка бібліографічного факультету Харківського бібліотечного інституту. З 1951 – 1965 рр. – старший бібліограф Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС (тепер – Національна парламентська бібліотека України). 1965 – 1996 – пройшовши шлях від старшого викладача до професора, працювала в Київському державному інституті культури (тепер – Національний університет культури та мистецтв) на кафедрі бібліографознавства та інформаційних ресурсів. Її учні працюють на педагогічній роботі, в бібліотеках України, Росії, Болгарії, Чехії, Сирії, Афганістану та інших країнах світу. Серед них – 20 кандидатів наук, 2 професори, заслужені працівники культури України.

1971 р. захистила кандидатську дисертацію в Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка на тему “Журнал “Життя й революція” (1925 – 1934) і його місце в літературному процесі 20-30-х років”. Часопис на той час знаходився у спецховищах. Робота виконувалася в Інституті літератури АН України, але після закінчення “хрущовської відлиги” в захисті дисертації в інституті було відмовлено.

Рева Н. М. – фахівець з проблем літературної бібліографії, автор численних наукових, науково-популярних праць, що становлять фундаментальний теоретичний внесок у розвиток вітчизняної бібліографії красного письменства, автор методичних та бібліографічних посібників, що не втратили свого інформаційного та джерелознавчого значення і в наш час.

Рева Н. М. має державні нагороди. Вона – активний учасник громадсько-політичного життя України: член Ради. Брала активну участь у виборах Президента України (2004, 2009 рр.), мера міста.

9. Сверстюк Є. У боротьбі за істину // Сверстюк Є. Блудні сини України. – К. : Т-во “Знання” України, 1993. – С. 264. – [256 с.]

10. Смілянська В. Біографічна Шевченкіана: 1861- 1981. – К., 1984. – С. 31.